

بررسی محتوای کتاب‌های درسی مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی از دیدگاه دبیران

احمد به‌پژوه (نویسندهٔ مسئول)

دانشیار روان‌شناسی دانشگاه تهران

behpajoo@ut.ac.ir

اسماعیل عبدالهی

کارشناس ارشد روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی

Abdolah_i_esmaeil@yahoo.com

علی‌اکبر ارجمندنیا

استادیار روان‌شناسی دانشگاه تهران

arjmandnia@ut.ac.ir

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، بررسی دیدگاه دبیران در خصوص محتوای کتاب‌های درسی مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی در دورهٔ راهنمایی تحصیلی پیش‌حرفه‌ای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی است. **روش:** در پژوهش حاضر به روش سرشماری تعداد ۳۵ نفر از دبیران کتاب‌های درسی مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی دورهٔ راهنمایی تحصیلی پیش‌حرفه‌ای استان‌های قزوین، گیلان و مازندران به‌عنوان گروه نمونه انتخاب شدند و پرسشنامهٔ محقق‌ساخته را تکمیل کردند. داده‌ها به کمک آزمون خی‌دو مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که دبیران مورد مطالعه، کتاب‌های درسی مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی دورهٔ راهنمایی تحصیلی پیش‌حرفه‌ای را در مؤلفه‌های هدف‌ها، محتوا، اصول سازماندهی محتوا، زمان در نظر گرفته شده برای تدریس، نقش تصاویر در فهم مفاهیم کتاب، ویژگی‌های ظاهری کتاب، ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و روش‌های تدریس فعال «کاملاً مناسب» و در مؤلفهٔ کاربرد عملی از مفاهیم کتاب در زندگی روزمره «تا حدی مناسب» ارزیابی کردند. نتایج آزمون خی‌دو بیانگر عدم وجود تفاوت معنادار بین دیدگاه دبیران پایه‌های اول، دوم و سوم در ارزیابی محتوای کتاب‌های درسی مهارت‌های اجتماعی اقتصادی بود.

اصالت/ارزش: برای ارتقاء مهارت‌های اجتماعی و اقتصادی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی به کتاب‌های درسی مناسب نیاز است. پژوهش حاضر با بررسی نظرات دبیران شاغل به تدریس کتاب‌های درسی مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی می‌تواند به مؤلفان و برنامه‌ریزان کتاب‌های درسی به‌ویژه برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی کمک کند.

کلیدواژه‌ها: کتاب درسی، مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی، دوره راهنمایی تحصیلی، پیش‌حرفه‌ای، کم‌توانی ذهنی.

مقدمه

در نظام آموزشی هر کشوری، کتاب درسی، مهم‌ترین ابزار آموزشی تلقی می‌شود و اکثر شهروندان هر جامعه‌ای از طریق کتاب‌های درسی با دولت و نظام آموزشی آن کشور ارتباط برقرار می‌کنند. شاید بسیاری از ما هنوز داستان‌ها و اشعار کتاب‌های درسی دوره ابتدایی خود را در خاطر داشته و از آنها برای زندگی کنونی درس‌هایی آموخته باشیم (به‌پژوه، ۱۳۸۷). کتاب‌های درسی به‌خاطر اهمیت زیادی که در تحقق هدف‌های آموزشی دارند، کانون توجه تمامی متخصصان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت است. ملکی (۱۳۸۸) بر این باور است که روش تهیه و تنظیم، چگونگی طراحی و تنظیم محتوای کتاب‌های درسی یکی از مسائل بزرگ نظام آموزشی کشور ما محسوب می‌شود. از این رو، یکی از نیازهای مبرم هر نظام آموزشی، کاربردی و روزآمد کردن محتوای کتاب‌های درسی است. هیچ نظام آموزشی در جهان بدون نقص نیست و هر برنامه‌ای نیازمند اصلاح و بازنگری است. کتاب‌های درسی، به‌ویژه در نظام‌های آموزشی متمرکز (مانند ایران) که محور اصلی تعلیم و تربیت محسوب شده و فعالیت‌ها و تجربه‌های آموزشی و تربیتی دانش‌آموزان، حول محور آن سازماندهی می‌شود، نیاز به تحلیل و بررسی علمی دارد. این‌گونه تحلیل‌ها، به برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی کمک می‌کند تا در هنگام تهیه و تدوین و انتخاب محتوای کتاب‌های درسی تصمیم‌های عاقلانه‌ای را اتخاذ نمایند (پارمحمدیان، ۱۳۸۸).

یکی از رویکردهای آموزشی مهم برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، آموزش مهارت‌های اجتماعی است. اهمیت مهارت‌های اجتماعی به‌عنوان مهم‌ترین عامل اجتماعی شدن و سازگاری اجتماعی را هیچ‌گاه نمی‌توان از نظر دور داشت و بی‌شک توجه به رشد اجتماعی و آموزش اجتماعی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. درباره اهمیت مهارت‌های اجتماعی در رشد اجتماعی و سازش‌یافتگی دانش‌آموزان، به‌ویژه دانش‌آموزان با نیازهای ویژه تردیدی وجود ندارد؛ به‌طوری که توانایی برقراری تعامل موفق با همسالان و بزرگسالان، اکتسابی بوده و یکی از مهم‌ترین جنبه‌های رشد اجتماعی هر فردی محسوب می‌شود (متسون و اولندیک، ۱۳۸۴؛ به‌پژوه و همکاران، ۱۳۸۹؛ افروز، ۱۳۸۸). اهمیت اکتساب مهارت‌های اجتماعی مناسب برای موفقیت دانش‌آموزان در کلاس درس و در تمامی مراحل

زندگی، بر کسی پوشیده نیست؛ به همین دلیل برنامه‌ها و کتاب‌های درسی متعددی برای آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان عادی و دانش‌آموزان با نیازهای ویژه تدوین گردیده و اعتبار آنها در پژوهش‌های متعدد بررسی شده است.

آموزش مهارت‌های اجتماعی نه تنها سازگاری اجتماعی کودکان با توانایی‌های گوناگون را بهبود می‌بخشد، بلکه می‌تواند عملکرد تحصیلی آنان را نیز ارتقاء بخشد (آشر و تیلر^۱، ۱۹۸۳). در گذشته، آموزش مهارت‌های اجتماعی در برنامه‌ی درسی، تحت‌الشعاع برنامه‌های آموزشگاهی خواندن، نوشتن و حساب قرار گرفته بود درحالی‌که اکنون بسیاری از مریبان بر آموزش مهارت‌های اجتماعی به‌منظور آماده‌سازی فرد برای زندگی در دنیای واقعی و رشد اجتماعی دانش‌آموزان با توانایی‌های گوناگون تأکید می‌کنند. آموزش مهارت‌های اجتماعی باید همانند آموزش‌های آموزشگاهی صورت گیرد و جنبه‌ی مکمل برنامه‌های آموزشی به حساب آید (حسین‌خانزاده، ۱۳۸۸).

مهارت‌های اجتماعی رفتارهایی هستند که به افراد برای تعامل مناسب با دیگران کمک می‌کند. در مدرسه، کنش متقابل ممکن است با هم‌کلاسی‌ها، معلمان و سایر کارکنان مدرسه وجود داشته باشد. در مراحل بعدی زندگی، این کنش متقابل با همکاران، سرپرستان، دوستان و افراد دیگری که شخص ممکن است آنها را ملاقات کند، باشد (سیورز و جونز - بلنک^۲، ۲۰۰۸). آموزش مهارت‌های اجتماعی و بررسی کتاب‌های درسی مربوط می‌تواند به‌منظور کمک به طراحی و ارائه‌ی آموزش، انتخاب و اصلاح برنامه‌ی درسی، بازبینی و ارزیابی پیشرفت دانش‌آموزان در مهارت‌های اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد (سوگای و لویس^۳، ۱۹۹۶).

الیوت و گرشام^۴ (۱۹۹۳) پنج علت را برای کمبود در مهارت‌های اجتماعی ذکر کرده‌اند که این علت‌ها عبارتند از: فقدان دانش کافی، عدم تمرین و بازخورد کافی، عدم دریافت تقویت، مشکلات رفتاری و عدم فرصت کافی. برخی از دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، فاقد مهارت‌های اجتماعی ضروری برای کسب تعاملات اجتماعی مثبت با همسالان و بزرگسالان هستند و این مهارت‌ها را نمی‌توانند از راه مشاهده و الگوبرداری کسب کنند (فارمر^۵ و همکاران، ۱۹۹۶).

1. Asher & Taylor
4. Elliott & Gresham

2. SeEVERS & Jones-Blank
5. Farmer

3. Sugai & Lewis

اسپیس^۱ (۱۹۹۵) در مورد آموزش مهارت‌های اجتماعی بر این باور است که فعالیت‌های گروهی در انجام تکالیف کلاسی موجب، افزایش نظم و مهارت‌های تفکر، کاهش مشکلات سازشی، بهبود مهارت‌های اجتماعی، افزایش ارتباط میان فردی و بهبود روابط اجتماعی دانش‌آموزان می‌شود. لوئیس و تیموتی^۲ (۱۹۹۸) نیز معتقدند که آموزش مهارت‌های اجتماعی در مدارس، سبب کاهش رفتارهای مشکل‌ساز دانش‌آموزان می‌شود. آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، هدف‌های متعددی، مانند اکتساب مهارت‌های اجتماعی، بهبود عملکرد اجتماعی، کاهش یا برطرف کردن مشکلات رفتاری و تسهیل تعمیم‌دهی و نگهداری مهارت‌های اجتماعی را تعقیب می‌کند.

شورای ملی مطالعات اجتماعی^۳ (۲۰۰۸)، بر این باور است که هدف مقدماتی مطالعات اجتماعی کمک به کودکان و نوجوانان به‌عنوان شهروندان شایسته، برای توسعه توانایی اتخاذ تصمیمات آگاهانه و منطقی در یک جامعه با فرهنگ‌های متنوع است.

در حال حاضر، وجود نارسایی و محدودیت در مهارت‌های سازشی اجتماعی یکی از ویژگی‌های تعریف عقب‌ماندگی ذهنی است و این نکته به‌خوبی در تحقیقات تایید شده است که دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی در رفتارهای اجتماعی به کمک نیاز دارند و برخی از آنان متناسب با سن خود رفتار نمی‌کنند (انجمن عقب‌ماندگی ذهنی آمریکا، ۱۳۸۹). بررسی‌های متعدد نشان داده است که عدم آموزش مهارت‌های اجتماعی و کمبود مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، مشکلات یادگیری را تشدید کرده و مانع پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود و تأثیر منفی بر کارکرد تحصیلی آنان دارد (ری و الیوت^۴، ۲۰۰۶؛ لاگرکا و استون^۵، ۱۹۹۰؛ هایت و فیلر^۶، ۲۰۰۷)، زیرا محدودیت‌های شناختی، موجب هدایت آنان به سوی عدم آگاهی از درست رفتار کردن در موقعیت‌های اجتماعی می‌شود. بنابراین، آموزش مهارت‌های اجتماعی با برنامه‌ریزی دقیق و استفاده از کتاب‌های درسی مناسب در زمینه مهارت‌های زندگی و توانایی ایجاد ارتباط با دیگران می‌تواند در رشد رفتارهای اجتماعی و سازگاری به دانش‌آموزان کمک کند (اسلی و گوآرا^۷، ۲۰۰۳).

در ایران، سازمان آموزش و پرورش استثنایی، از سال ۱۳۸۶ اقدام به تهیه و تدوین سه

1. Spies

4. Ray & Elliott

2. Lewis & Timothy

5. LaGreca & Stone

3. National Council for Social Studies (NCSS)

6. Hyatt & Filler

7. Slaby & Gaura

کتاب درسی با عنوان «کتاب‌های مهارت‌های اجتماعی-اقتصادی» (پدیدار و همکاران، ۱۳۸۸ الف، ب، ج) برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی در دوره راهنمایی کرده است که تاکنون مورد بررسی و ارزیابی قرار نگرفته‌اند. از آنجایی که کتاب درسی وسیله مقدماتی برای آموزش در کلاس‌های مطالعات اجتماعی است (میرز و سویج^۱، ۲۰۰۵)، بررسی محتوای کتاب‌های درسی مذکور به منزله مهم‌ترین وسیله آموزشی از نظر دبیرانی که این کتاب‌ها را تدریس کرده‌اند، از اهمیت خاصی برخوردار است و جای تتبع و تعمق فراوان دارد. شایان ذکر است که شناسایی نقاط قوت و ضعف کتاب‌های درسی، به اصلاح آنها و بهبود نظام آموزشی کمک می‌کند و در نتیجه رشد همه جانبه دانش‌آموزان را در پی دارد.

بنابراین تحقیق حاضر، گونه‌ای طراحی شد تا به بررسی دیدگاه‌های دبیران استان‌های قزوین، گیلان و مازندران در خصوص محتوای کتاب‌های درسی مهارت‌های اجتماعی-اقتصادی در دوره راهنمایی تحصیلی پیش‌حرفه‌ای^۲ دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی پردازد. برای این منظور تناسب کتاب‌های درسی از نظر مطابقت داشتن با هدف‌های آموزشی، متناسب بودن محتوا، رعایت اصول سازماندهی، اختصاص دادن زمان مناسب، انتخاب تصاویر مناسب، رعایت ویژگی‌های ظاهری کتاب و کاربردی بودن محتوا از نظر دبیران مورد بررسی قرار گرفت و پرسش‌های پژوهش به شرح زیر طراحی شد:

۱. نظر دبیران درباره متناسب بودن هدف‌های کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی چیست؟
۲. نظر دبیران درباره متناسب بودن محتوای کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی چیست؟
۳. نظر دبیران درباره متناسب بودن اصول سازماندهی محتوای کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی چیست؟
۴. نظر دبیران درباره متناسب بودن زمان در نظر گرفته شده برای تدریس کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی چیست؟
۵. نظر دبیران درباره متناسب بودن تصاویر در آموزش مفاهیم کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی چیست؟

1. Meyers & Savage

۲. در این مقاله به جای «کتاب‌های درسی مهارت‌های اجتماعی-اقتصادی دوره راهنمایی تحصیلی پیش‌حرفه‌ای» به اختصار «کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی» به کار رفته است.

۶. نظر دبیران دربارهٔ متناسب بودن ویژگی‌های ظاهری کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی

چيست؟

۷. نظر دبیران دربارهٔ متناسب بودن ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در

کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی چیست؟

۸. نظر دبیران دربارهٔ متناسب بودن روش‌های تدریس فعال و مشارکتی کتاب‌های

اجتماعی-اقتصادی چیست؟

۹. نظر دبیران دربارهٔ متناسب بودن کاربرد عملی محتوای کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی

در زندگی روزمره چیست؟

۱۰. آیا بین نظر دبیران پایه‌های اول، دوم و سوم کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی در مورد

نُه مولفهٔ هدف‌ها، محتوا، اصول سازماندهی محتوا، زمان تدریس، تصاویر، ویژگی‌های ظاهری

کتاب، ارزشیابی، روش تدریس و کاربرد عملی در زندگی روزمره، تفاوتی وجود دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع پیمایشی است و جامعهٔ آماری عبارت بود از کلیه دبیران زن و مرد

شاغل در سازمان آموزش و پرورش استثنایی استان‌های قزوین، گیلان و مازندران که در سال

تحصیلی ۱۳۸۸-۸۹ درس مهارت‌های اجتماعی-اقتصادی را برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی

در دورهٔ راهنمایی تحصیلی پیش‌حرفه‌ای تدریس می‌کردند. کتاب‌های درس مذکور به ترتیب

شامل کتاب درسی مهارت‌های اجتماعی-اقتصادی پایهٔ اول با کد (۱۵۲/۶) (پدیدار و

همکاران، الف ۱۳۸۸)، پایهٔ دوم با کد (۱۵۴/۶) (پدیدار و همکاران، ب ۱۳۸۸) و پایهٔ سوم با

کد (۱۵۶/۷) (پدیدار و همکاران، ج ۱۳۸۸) بود. گروه نمونه که به شیوهٔ تصادفی طبقه‌ای

انتخاب شدند، در هر پایهٔ تحصیلی سی و پنج نفر بودند که در سه استان و در سی و شش مرکز

پیش‌حرفه‌ای ویژهٔ دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی (دورهٔ راهنمایی تحصیلی) به تدریس اشتغال

داشتند. توزیع فراوانی و درصد دبیران مورد مطالعه برحسب استان محل خدمت، جنسیت،

مدرک تحصیلی و سابقهٔ خدمت در جدول یک گزارش شده است.

جدول ۱. توزیع فراوانی و درصد دبیران پایه‌های اول، دوم و سوم به تفکیک استان،

جنسیت، مدرک تحصیلی و سابقه خدمت

ردیف	پایه تحصیلی		اول		دوم		سوم	
	موارد جمعیت شناختی		فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۱	استان	قزوین	۸	۲۲/۸۶	۶	۱۷/۱۴	۶	۱۷/۱۴
	محل خدمت	گیلان	۱۰	۲۸/۵۷	۱۱	۳۱/۴۳	۱۳	۳۷/۱۴
		مازندران	۱۷	۴۸/۵۷	۱۸	۵۱/۴۳	۱۶	۴۵/۷۲
۲	جمع		۳۵	۱۰۰	۳۵	۱۰۰	۳۵	۱۰۰
۳	جنسیت	مرد	۲۲	۶۲/۹	۲۱	۶۰	۲۱	۶۰
		زن	۱۳	۳۷/۱	۱۴	۴۰	۱۴	۴۰
۴	جمع		۳۵	۱۰۰	۳۵	۱۰۰	۳۵	۱۰۰
۵	مدرک تحصیلی دبیران	کاردانی	۳	۸/۶	۳	۸/۶	۶	۱۷/۲
		کارشناسی	۲۷	۷۷/۱	۲۵	۷۱/۴	۲۵	۷۱/۴
		کارشناسی ارشد	۵	۱۴/۳	۷	۲۰	۴	۱۱/۴
۶	جمع		۳۵	۱۰۰	۳۵	۱۰۰	۳۵	۱۰۰
۷	سابقه خدمت در آموزش و پرورش استثنایی	زیر ۵ سال	۷	۲۰	۵	۱۴/۳	۵	۱۴/۳
		۶ - ۱۰ سال	۲	۵/۷	۵	۱۴/۳	۲	۵/۷
		۱۱ - ۱۵ سال	۸	۲۲/۹	۷	۲۰	۹	۲۵/۷
		۱۶ - ۲۰ سال	۱۰	۲۸/۶	۹	۲۵/۷	۱۰	۲۸/۶
		۲۱ - ۲۵ سال	۷	۲۰	۸	۲۲/۹	۷	۲۰
		۲۶ سال و بالاتر	۱	۲/۸	۱	۲/۸	۲	۵/۷
۸	جمع		۳۵	۱۰۰	۳۵	۱۰۰	۳۵	۱۰۰

به منظور بررسی دیدگاه دبیران درس مهارت‌های اجتماعی-اقتصادی درباره مولفه‌های

۱. هدف‌ها ۲. محتوا ۳. اصول سازماندهی محتوا ۴. زمان تدریس ۵. تصاویر ۶. ویژگی‌های ظاهری کتاب ۷. ارزشیابی ۸. روش‌های تدریس و ۹. کاربرد عملی در زندگی روزمره، پرسشنامه محقق ساخته‌ای با ۶۴ گویه چهارگزینه‌ای به تفکیک برای هر پایه تحصیلی، تهیه و تدوین شد. پرسشنامه مقدماتی براساس بررسی و مطالعه کتاب‌ها و پایان‌نامه‌هایی که به بررسی محتوای کتاب‌های درسی به ویژه مطالعات اجتماعی پرداخته‌اند، تدوین شد و در اختیار پنج نفر

از استادان رشته‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی قرار گرفت و آنان روایی محتوایی پرسشنامه را مورد بررسی و تأیید قرار دادند. در پایان پرسشنامه نهایی اجرا شد و برای محاسبه اعتبار آن از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که ضریب به دست آمده ۰/۸۴ برآورد شد. شایان ذکر است که سلویا و یسلدایک^۱ (۱۹۹۱) اظهار می‌دارند که حداقل ضریب اعتبار لازم برای آزمون در مطالعه پژوهش، ۰/۶۰ می‌باشد. بنابراین پرسشنامه مورد استفاده از اعتبار لازم برخوردار است. پرسشنامه نهایی از نه مولفه و ۶۴ گویه تشکیل شده است، به طوری که به گزینه کاملاً نامناسب نمره یک (۱)، گزینه تاحدی نامناسب نمره (۲)، به گزینه تاحدی مناسب نمره سه (۳) و به گزینه کاملاً مناسب نمره چهار (۴) تعلق می‌گرفت.

به منظور اجرای پرسشنامه، به اداره آموزش و پرورش استان‌های مورد نظر مراجعه و مشخصات مراکز پیش حرفه‌ای سه استان قزوین، گیلان و مازندران تهیه شد و مشخصات دبیران کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی از مدیران مراکز دریافت گردید. آنگاه پرسشنامه‌ها به طور حضوری به دبیران مورد نظر داده شد و پس از تکمیل جمع‌آوری گردید. در پایان، تحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی صورت گرفت و برای بررسی تفاوت معناداری پاسخ دبیران پایه‌های اول، دوم و سوم از آزمون خی دو استفاده شد.

یافته‌ها

در این بخش دیدگاه دبیران کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی بر اساس پرسش‌های مورد نظر ارائه می‌شود.

پرسش ۱. نظر دبیران درباره متناسب بودن هدف‌های کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی چیست؟ مطابق جدول ۲، ۸۲/۹ درصد دبیران پایه‌های اول و دوم معتقدند که کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی دو پایه یاد شده از لحاظ هدف‌ها، کاملاً مناسب تألیف شده است. همچنین ۷۴/۲ درصد دبیران پایه سوم، کتاب اجتماعی-اقتصادی را از لحاظ هدف‌ها، کاملاً مناسب ارزیابی کردند.

پرسش ۲. نظر دبیران درباره متناسب بودن محتوای کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی چیست؟ مطابق جدول ۲، ۶۵/۷ درصد دبیران پایه دوم، ۶۲/۹ درصد دبیران پایه سوم و ۶۰ درصد دبیران پایه اول کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی را از لحاظ محتوا، کاملاً مناسب ارزیابی کردند.

1. Salvia & Ysseldyke

پرسش ۳. نظر دبیران دربارهٔ متناسب بودن اصول سازماندهی محتوای کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی چیست؟ مطابق جدول ۲، ۶۵/۷ درصد دبیران پایهٔ دوم کتاب اجتماعی - اقتصادی این پایه را از لحاظ سازماندهی محتوا، کاملاً مناسب ارزیابی کردند. همچنین ۵۴/۳ درصد دبیران پایه سوم و ۵۱/۴ درصد دبیران پایهٔ اول کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی را از لحاظ سازماندهی محتوا، کاملاً مناسب می‌دانند.

پرسش ۴. نظر دبیران دربارهٔ متناسب بودن زمان در نظر گرفته شده برای تدریس کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی چیست؟ مطابق جدول ۲، ۸۰ درصد دبیران پایهٔ اول، ۷۴/۳ درصد دبیران پایهٔ دوم و ۶۵/۷ درصد دبیران پایه سوم، کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی را از لحاظ زمان در نظر گرفته شده برای تدریس، کاملاً مناسب ارزیابی کردند.

پرسش ۵. نظر دبیران دربارهٔ متناسب بودن تصاویر در آموزش مفاهیم کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی چیست؟ مطابق جدول ۲، بیشترین فراوانی متعلق به دبیران پایه دوم (۸۵/۷ درصد) در انتخاب مولفهٔ تصاویر به کار رفته در آموزش مفاهیم کتاب است. ۷۴/۳ درصد دبیران پایهٔ سوم و ۷۱/۴ درصد دبیران پایه اول، کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی این پایه‌ها را از لحاظ تصاویر، کاملاً مناسب ارزیابی کردند.

پرسش ۶. نظر دبیران دربارهٔ متناسب بودن ویژگی‌های ظاهری کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی چیست؟ مطابق جدول ۲، ۸۰ درصد دبیران پایهٔ دوم، ۷۷/۱ درصد دبیران پایهٔ اول و ۶۸/۶ درصد دبیران پایه سوم، کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی این پایه‌ها را از نظر ویژگی‌های ظاهری کتاب، کاملاً مناسب ارزیابی کردند.

پرسش ۷. نظر دبیران دربارهٔ متناسب بودن ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی چیست؟ مطابق جدول ۲، ۷۱/۴ درصد دبیران پایهٔ دوم، ۶۲/۹ درصد دبیران پایهٔ اول و ۵۴/۳ درصد دبیران پایه سوم، کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی این پایه‌ها را از لحاظ ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، کاملاً مناسب ارزیابی کردند.

پرسش ۸. نظر دبیران دربارهٔ متناسب بودن روش‌های تدریس فعال و مشارکتی کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی چیست؟ مطابق جدول ۲، ۶۲/۹ درصد دبیران پایهٔ دوم، ۶۰ درصد دبیران پایهٔ اول و ۵۷/۱ درصد دبیران پایه سوم، کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی این پایه‌ها را از لحاظ روش‌های تدریس فعال و مشارکتی، کاملاً مناسب ارزیابی کردند.

پرسش ۹. نظر دبیران دربارهٔ متناسب بودن کاربرد عملی محتوای کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی در زندگی روزمره چیست؟ مطابق جدول ۲، بیشترین فراوانی (۵۴/۳ درصد) متعلق به دبیران پایهٔ اول بود که گزینهٔ تاحدی مناسب را انتخاب کرده بودند. در مقابل، ۴۰ درصد دبیران پایهٔ اول و ۴۵/۷ درصد دبیران پایه‌های دوم و سوم، کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی را از لحاظ کاربرد عملی در زندگی روزمره، کاملاً مناسب ارزیابی کردند.

جدول ۲. توزیع فراوانی و درصد دیدگاه دبیران کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی به تفکیک مولفه و پایهٔ تحصیلی

مؤلفه	پایهٔ تحصیلی	کاملاً متناسب		تاحدی مناسب		تاحدی نامناسب		کاملاً نامناسب	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱ هدف‌ها	اول	۲۹	۸۲/۹	۶	۱۷/۱	۰	۰	۰	۰
	دوم	۲۹	۸۲/۹	۶	۱۷/۱	۰	۰	۰	۰
	سوم	۲۶	۷۴/۲	۸	۲۲/۹	۱	۲/۹	۰	۰
۲ محتوا	اول	۲۱	۶۰	۱۳	۳۷/۱	۱	۲/۹	۰	۰
	دوم	۲۳	۶۵/۷	۱۱	۳۱/۴	۱	۲/۹	۰	۰
	سوم	۲۲	۶۲/۹	۱۰	۲۸/۶	۳	۸/۶	۰	۰
۳ اصول سازماندهی محتوا	اول	۱۸	۵۱/۴	۱۷	۴۸/۶	۰	۰	۰	۰
	دوم	۲۳	۶۵/۷	۱۲	۳۴/۳	۰	۰	۰	۰
	سوم	۱۹	۵۴/۳	۱۴	۴۰	۲	۵/۷	۰	۰
۴ زمان در نظر گرفته شده برای تدریس	اول	۲۸	۸۰	۷	۲۰	۰	۰	۰	۰
	دوم	۲۶	۷۴/۳	۹	۲۵/۷	۰	۰	۰	۰
	سوم	۲۳	۶۵/۷	۸	۲۲/۹	۴	۱۱/۴	۰	۰
۵ تصاویر به کار رفته در کتاب	اول	۲۵	۷۱/۴	۱۰	۲۸/۶	۰	۰	۰	۰
	دوم	۳۰	۸۵/۷	۵	۱۴/۳	۰	۰	۰	۰
	سوم	۲۶	۷۴/۳	۷	۲۰	۲	۵/۷	۰	۰
۶ ویژگی‌های ظاهری کتاب	اول	۲۷	۷۷/۱	۸	۲۲/۹	۰	۰	۰	۰
	دوم	۲۸	۸۰	۷	۲۰	۰	۰	۰	۰
	سوم	۲۴	۶۸/۶	۱۱	۳۱/۴	۰	۰	۰	۰

←

ادامه جدول ۲. توزیع فراوانی و درصد دیدگاه دبیران کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی به تفکیک مولفه و پایه تحصیلی

مؤلفه	پایه تحصیلی	کاملاً مناسب		تأخیری مناسب		تأخیری نامناسب		کاملاً نامناسب	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۷ ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی	اول	۲۲	۶۲/۹	۱۲	۳۴/۳	۱	۲/۹	۰	۰
	دوم	۲۵	۷۱/۴	۱۰	۲۸/۶	۰	۰	۰	۰
	سوم	۱۹	۵۴/۳	۱۴	۴۰	۲	۵/۷	۰	۰
۸ روش‌های تدریس	اول	۲۱	۶۰	۱۴	۴۰	۰	۰	۰	۰
	دوم	۲۲	۶۲/۹	۱۳	۳۷/۱	۰	۰	۰	۰
	سوم	۲۰	۵۷/۱	۱۳	۳۷/۱	۲	۵/۷	۰	۰
۹ کاربرد عملی در زندگی	اول	۱۴	۴۰	۱۹	۵۴/۳	۲	۵/۷	۰	۰
	دوم	۱۶	۴۵/۷	۱۸	۵۱/۴	۱	۲/۹	۰	۰
	سوم	۱۶	۴۵/۷	۱۶	۴۵/۷	۳	۸/۶	۰	۰

پرسش ۱۰. آیا بین نظر دبیران پایه‌های اول، دوم و سوم کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی در مورد نُه مولفه هدف‌ها، محتوا، اصول سازماندهی محتوا، زمان تدریس، تصاویر، ویژگی‌های ظاهری کتاب، ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، روش تدریس و کاربرد عملی در زندگی روزمره، تفاوتی وجود دارد؟ همان‌طور که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود، بین نظر دبیران مورد مطالعه در پایه‌های اول، دوم و سوم در مورد مولفه‌های نُه گانه هدف‌ها، محتوا، اصول سازماندهی محتوا، زمان تدریس، تصاویر، ویژگی‌های ظاهری کتاب، ارزشیابی، روش تدریس و کاربرد عملی در زندگی روزمره، تفاوت معناداری وجود ندارد و دیدگاه آنان کم و بیش یکسان است.

جدول ۳. نتایج آزمون‌های دو در مورد دیدگاه دبیران کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی به تفکیک مؤلفه و پایه تحصیلی

ردیف	مؤلفه	پایه تحصیلی	میانگین مشاهده شده	انحراف استاندارد	حداقل نمره	حداکثر نمره	آزمون خی دو	سطح معناداری
۱	هدف‌ها	اول	۳۶/۴	۰/۶۸	۲۴	۴۴	۲/۶	۰/۶۲
		دوم	۳۷/۲۲	۰/۶۷	۲۶	۴۴		
		سوم	۳۶/۱۷	۰/۹۸	۱۷	۴۴		
۲	محتوا	اول	۶۲/۵۷	۱/۴۹	۴۰	۷۶	۲/۱۰	۰/۷۱
		دوم	۶۳/۲۴	۱/۳۴	۴۰	۸۰		
		سوم	۶۲/۱۴	۱/۹۸	۲۱	۸۰		
۳	اصول سازماندهی محتوا	اول	۱۲/۹۱	۰/۳۱	۹	۱۶	۵/۵۸	۰/۲۳
		دوم	۱۳/۱۱	۰/۳۲	۹	۱۶		
		سوم	۱۲/۶۲	۰/۳۹	۶	۱۶		
۴	زمان در نظر گرفته شده برای تدریس	اول	۱۰/۹۴	۰/۲۸	۷	۱۲	۸/۷۴	۰/۰۶
		دوم	۱۰/۶۸	۰/۲۷	۷	۱۲		
		سوم	۱۰/۲۲	۰/۳۶	۵	۱۲		
۵	تصاویر به کار رفته در کتاب	اول	۳۰/۴۵	۰/۵۶	۲۴	۳۶	۶/۲۴	۰/۱۸
		دوم	۳۱	۰/۵۳	۲۴	۳۶		
		سوم	۲۹/۹۱	۰/۸۶	۱۲	۳۶		
۶	ویژگی‌های ظاهری کتاب	اول	۱۷/۱۴	۳۷	۱۲	۲۰	۱/۳۲	۰/۵۱
		دوم	۱۷/۷۱	۳۳	۱۴	۲۰		
		سوم	۱۷/۱۷	۳۲	۳۲	۲۰		
۷	ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی	اول	۱۰/۱۴	۰/۲۶	۶	۱۲	۳/۴۸	۰/۴۸
		دوم	۱۰/۳۴	۰/۲۲	۸	۱۲		
		سوم	۹/۸۸	۰/۲۹	۶	۱۲		
۸	روش‌های تدریس	اول	۲۲/۰۸	۰/۵۴	۱۵	۲۸	۴/۱۴	۰/۳۸
		دوم	۲۲/۵۷	۰/۵۵	۱۶	۲۸		
		سوم	۲۲/۲۲	۰/۶۴	۱۳	۲۸		
۹	کاربرد عملی در زندگی	اول	۶/۵۱	۰/۲۰	۳	۸	۱/۴۳	۰/۸۳
		دوم	۶/۶۲	۰/۱۷	۴	۸		
		سوم	۶/۵۱	۰/۲۱	۳	۸		

نتیجه‌گیری

یکی از نیازهای مبرم نظام آموزشی در هر کشوری، برنامه‌ریزی، تدوین، تغییر و روزآمد کردن کتاب‌های درسی است. کتاب درسی، به‌ویژه در نظام‌های آموزشی متمرکز، مهم‌ترین ابزار آموزشی قلمداد می‌شود. از این رو، بررسی محتوای کتاب‌های درسی به‌ویژه از نظر معلمان و دبیرانی که این کتاب‌ها را تدریس می‌کنند، به دلایل متعددی حائز اهمیت است. در این راستا، ضرورت تهیه و تدوین کتاب‌های درسی مناسب با توانمندی‌ها و نیازهای دانش‌آموزان استثنایی به‌ویژه دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی که بتواند جوابگوی نیازهای ناشی از تحولات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و شغلی آنها باشد، دوصد چندان است. نقص در رفتار سازشی یکی از خصوصیات بارز افراد کم‌توان ذهنی است، لذا، یک برنامه آموزشی مطابق با نیازها و استعداد‌های این گروه، می‌تواند از طرد شدن، ناکارآمدی ارتباطی و عدم به‌کارگیری شغلی آنها جلوگیری کند و موجب پیشرفت آنان در امور اجتماعی و اقتصادی شود (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۶).

در حوزه مطالعات اجتماعی و اقتصادی، کتاب‌های درسی در یک مقیاس وسیع‌تر طراحی‌کننده آموزش هستند و با مشکلات مربوط به سواد (خواندن و نوشتن) دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی مرتبط است. بنابراین دقت در انتخاب محتوا و طراحی متون، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. در سازمان آموزش و پرورش استثنایی، با وجود تلاش‌های فراوانی که دست‌اندرکاران تدوین و تألیف کتاب‌های درسی داشته‌اند، این سؤال مطرح است که به چه میزان کتاب‌های درسی مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی برای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی از نظر دبیران مناسب است؟

برای بررسی نظر دبیران درمورد مناسب بودن هدف‌ها و محتوای کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی، یافته‌های حاصل نشان می‌دهد که این کتاب‌ها از نظر هدف‌ها و محتوا «کاملاً مناسب» تدوین شده است. در تبیین مؤلفه اصول سازماندهی محتوا، اکثر دبیران پذیرفته‌اند که محتوا باید با حرکت از محیط نزدیک دانش‌آموزان به محیط دورتر سازمان یابد. به عبارت دیگر محتوا باید طوری سازمان یابد که ابتدا مسائل عینی‌تر و واقعی‌تر آموزش داده شود و سپس امور انتزاعی‌تر مطرح شود. از این رو، ملاحظه می‌شود که در سازماندهی محتوای کتاب‌های این دوره، ابتدا از

فصل خانواده که اساسی‌ترین نهاد در تربیت و اجتماعی کردن کودکان است، شروع شده و در فصل دوم با عنوان تدبیر منزل، این بحث ادامه پیدا می‌کند. فصول بعدی در مورد مدرسه، اطلاع‌رسانی و محیط زیست است و در ادامه فصل‌های مشاغل، جغرافیا و حکومت آورده شده است.

یکی از هدف‌های این پژوهش، بررسی زمان در نظر گرفته شده برای تدریس درس مهارت‌های اجتماعی-اقتصادی است. درس مهارت‌های اجتماعی-اقتصادی به ارزش ۴ واحد، ۲ واحد نظری و ۲ واحد عملی و به ازای هر واحد نظری یک ساعت و هر واحد عملی دو ساعت زمان (در مجموع ۶ ساعت) برای تدریس این درس در نظر گرفته شده است. بنابراین به علت اهمیت و ضرورت این واحد درسی، اکثر دبیران متناسب بودن شش ساعت در هفته برای تدریس این درس را «کاملاً مناسب» تشخیص دادند.

نقش تصاویر به کار رفته در آموزش مفاهیم کتاب‌های اجتماعی-اقتصادی از طریق بررسی نظر دبیران بر اساس نتایجی که از مؤلفه تصاویر به دست آمد، نشان داد که تصاویر کتاب در تفهیم مطالب به دانش‌آموزان کاملاً مناسب انتخاب شده است. نتایج به دست آمده از این مؤلفه، با یافته‌های هاشمی (۱۳۸۸) همخوانی دارد. در حالی که حسینی‌نسب و دهقانی (۱۳۸۷) در تحلیل محتوای کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی، تصاویر موجود در کتاب‌های این دوره را از لحاظ مهارت‌های اجتماعی متوسط ارزیابی می‌کنند. نتایج به دست آمده در مورد سؤال پژوهشی پنجم، نشان داد که ۲۸/۶ درصد دبیران پایه اول، تصاویر کتاب این پایه را «تاحدی مناسب» ارزیابی کردند. دلیل احتمالی این است که تصاویر کتاب پایه اول بیشتر نقاشی شده است. در حالی که تصاویر کتاب‌های پایه دوم و پایه سوم بیشتر واقعی هستند.

یکی از ویژگی‌های کتاب خوب، داشتن شرایط فیزیکی و ظاهری جالب و متناسب با سن دانش‌آموزان است. کتاب باید دارای کاغذ خوب، جلد و صحافی مناسب، روان بودن نوشته‌ها، حروف کاملاً خوانا متناسب با سن دانش‌آموزان باشد (یارمحمدیان، ۱۳۸۸). به‌طور کلی زمانی که کتابی (اعم از درسی یا غیر درسی) برای گروه‌های خاص (همچون دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی) طراحی می‌شود، ضروری است که به ویژگی‌های ظاهری آن توجه خاصی مبذول شود. ارجمندینا و همکاران (۱۳۸۹) در بررسی دیدگاه‌های نوسوادان نهضت سوادآموزی نسبت به کتاب‌های غیردرسی، به این نتیجه رسیده‌اند که کتاب‌های مذکور از نظر شکلی از وضعیت قابل

قبول و مناسبی برخوردار بودند. در تبیین این سؤال باید اضافه کرد که کتاب‌های مورد مطالعه از نظر دبیران از نظر رنگ تصاویر، چاپ و صحافی برای دانش‌آموزان مناسب ارزیابی شده است. شایان ذکر است که دانش‌آموزان در چاپ‌های قبلی، به علت وجود آرم سازمان آموزش و پرورش استثنایی (وجود هفت آدمک زیر چتر حمایتی) و همچنین وجود کلمه استثنایی روی جلد کتاب همواره نارضایتی خویش را مؤکداً اعلام می‌کردند. از این رو، در چاپ جدید کتاب‌های مذکور، این دو مشخصه، از روی جلد کتاب‌ها حذف شده و در نتیجه موجب رضایت دانش‌آموزان شده است و دبیران نیز این موضوع را بیشتر می‌پسندند.

برای بررسی نظر دبیران در مورد مناسب بودن نحوه ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان از کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی (پرسش هفتم)، یافته‌های حاصل از آزمون‌های خود نشان می‌دهد که این کتاب‌ها از نظر ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی «کاملاً مناسب» است. از نظر دبیران، اختصاص ۱۰ نمره برای واحد نظری و ۱۰ نمره برای واحد عملی برای درس مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی کاملاً مناسب به نظر می‌رسید. برای ارزشیابی از دانش‌آموزان در موقعیت‌های طبیعی و عملی نیاز به زمان بیشتری است، با وجود این، اختصاص ۵۰ درصد نمره برای واحد نظری و ۵۰ درصد نمره برای واحد عملی، از نظر دبیران برای این درس مناسب است.

دبیران در پاسخ به مؤلفه روش‌های تدریس فعال و مشارکتی پژوهش‌گزینه «کاملاً مناسب» را انتخاب کردند. نتایج این مؤلفه با یافته‌های پژوهش ایمانی و مظفر (۱۳۸۳) همخوانی دارد. دبیران دانش‌آموزان با نیازهای ویژه برای تفهیم مفاهیم آموزشی به دانش‌آموزان خود از روش‌های مختلفی برای تدریس استفاده می‌کنند. بهترین شیوه تدریس به دانش‌آموزان روشی است که آنها با موضوعات درس به صورت مستقیم درگیر شده و در درس مشارکت فعال داشته باشند.

برای بررسی نظر دبیران در مورد مناسب بودن محتوای کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی جهت کاربرد عملی آن در زندگی روزمره (پرسش نهم)، یافته‌های حاصل از آزمون‌های خود نشان می‌دهد که محتوای این کتاب‌ها از نظر کاربرد عملی آن در زندگی «تا حدی مناسب» است. نتایج به دست آمده از این مؤلفه با یافته‌های گزارش شده توسط بهراد (۱۳۸۴) همخوانی دارد. بدیهی است مهمترین هدف از آموزش مهارت‌های اجتماعی، آشنایی دانش‌آموزان با

اصول، قواعد، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی است تا آنها بتوانند شهروندان شایسته‌ای باشند و مهارت‌های عمومی برای بهبود زندگی فردی و اجتماعی را کسب کنند (آقاجانی، ۱۳۸۱؛ وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۶).

البته باید اذعان کرد که مانند هر پژوهشی، پژوهش حاضر نیز با محدودیت‌هایی روبه‌رو است که به برخی از آنها اشاره می‌شود. محدود بودن تعداد آموزشگاه‌های پیش‌حرفه‌ای در سطح استان‌ها و به تبع آن کم بودن تعداد دبیران درس مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی (کم بودن حجم نمونه) امکان دارد در نتایج پژوهش تاثیرگذار باشد. همچنین این پژوهش درباره کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی انجام شده است، نتایج به‌دست آمده قابل تعمیم به کتاب‌های دیگر این دوره نمی‌باشد.

پیشنهادها

آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی و تأثیر برنامه درسی و کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی در کارآمدی و پیشرفت آنها در زندگی اجتماعی مقوله بسیار مهم به‌شمار می‌آید. از این رو، به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و سازمان آموزش و پرورش استثنایی پیشنهاد می‌شود:

۱. با توجه به جدیدالتألیف بودن کتاب‌های اجتماعی - اقتصادی و کم بودن سنوات خدمت همکاران در دوره پیش‌حرفه‌ای (سه سال)، این تحقیق در دوره‌های متوسطه و ابتدایی نیز اجرا شود؛

۲. برای به دست آوردن اطلاعات بیشتر، از کارشناسان و متخصصان روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی نیز نظرخواهی به‌عمل آید و نتایج به‌دست آمده با یافته‌های پژوهش حاضر مورد مقایسه قرار گیرد؛

۳. برای معلمان، دبیران و مشاوران مدارس دوره‌های ابتدایی، پیش‌حرفه‌ای و متوسطه حرفه‌ای، دوره‌های آموزش ضمن خدمت در راستای آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی برگزار شود؛

۴. کتاب‌های درسی مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی، بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر مورد بازنگری قرار گیرد.

منابع

- آقاجانی، مریم (۱۳۸۱). تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سلامت روان و منبع کنترل نوجوانان. طرح تحقیقاتی، سازمان آموزش و پرورش گرگان، گلستان.
- ارجمندنیاء، علی‌اکبر؛ میرحسینی، زهره و کاکابرایی، کیوان (۱۳۸۹). بررسی اثربخشی کتب غیردرسی نهضت سوادآموزی از دیدگاه زنان نوسواد شهر تهران. *دانش‌شناسی (علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات)*، ۹ (۳)، ۱-۱۱.
- افروز، غلامعلی (۱۳۸۸). *روان‌شناسی و توانبخشی کودکان آهسته‌گام (عقب‌مانده ذهنی)*. چاپ دهم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- انجمن عقب‌ماندگی ذهنی آمریکا (۱۳۸۹). *عقب‌ماندگی ذهنی: تعریف، طبقه‌بندی و نظام‌های حمایتی (دهمین ویرایش)*. ترجمه احمد به‌پژوه و هادی هاشمی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ایمانی، محسن و مظفر، محمد (۱۳۸۳). تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان و کتاب کار پایه دوم دبستان چاپ سال ۱۳۸۱ در مقایسه با تعلیمات دینی چاپ سال ۱۳۸۰. *نوآوری‌های آموزشی*، ۳ (۷)، ۱۱۵-۱۴۲.
- به‌پژوه، احمد (۱۳۸۷). *کودک خود را بشناسیم. در: خانواده و برنامه‌های درسی در پایه‌های اول و دوم دبستان (چاپ دوم)*، تألیف جمعی از استادان شورای برنامه‌ریزی آموزش خانواده. تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- به‌پژوه، احمد؛ سلیمانی، منصور؛ افروز، غلامعلی و غلامعلی لواسانی، مسعود (۱۳۸۹). تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان پسر دیرآموز. *نوآوری‌های آموزشی*، ۹ (۳۳)، ۱۶۳-۱۸۶.
- بهراد، بهنام (۱۳۸۴). *محتوای آموزشی و آماده‌سازی کودکان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر در زمینه مهارت‌های زندگی مستقل از دیدگاه معلمان و والدین. پژوهش در حیطه کودکان استثنایی*، ۵ (۳)، ۲۷۱-۲۹۴.
- پدیدار، مانی؛ کریمیان، مه‌ری و رئیسی ماکیانی، فریده (الف ۱۳۸۸). *مهارت‌های اجتماعی-اقتصادی سال اول دوره راهنمایی تحصیلی پیش‌حرفه‌ای (۱۵۲/۶)*. تهران: سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور.
- پدیدار، مانی؛ کریمیان، مه‌ری و رئیسی ماکیانی، فریده (ب ۱۳۸۸). *مهارت‌های اجتماعی-اقتصادی سال دوم دوره راهنمایی تحصیلی پیش‌حرفه‌ای (۱۵۴/۶)*. تهران: سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور.
- پدیدار، مانی؛ کریمیان، مه‌ری و رئیسی ماکیانی، فریده (ج ۱۳۸۸). *مهارت‌های اجتماعی-اقتصادی سال سوم دوره راهنمایی تحصیلی پیش‌حرفه‌ای (۱۵۶/۷)*. تهران: سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور.

حسین‌خانزاده، عباسعلی (۱۳۸۸). طراحی و اعتبار بخشی برنامه درسی مهارت‌های اجتماعی برای دانش‌آموزان آهسته گام در دوره‌های ابتدایی و راهنمایی. رساله دکترای تخصصی، دانشگاه تهران، تهران.

حسینی‌نسب، سید داود و دهقانی، مرضیه (۱۳۸۷). تحلیل محتوای کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی و بررسی دیدگاه‌های معلمان این دوره درباره محتوای کتب مذکور. *تعلیم و تربیت*، ۲۴، ۲، ۷۹-۹۸.

متسون، جانی و اولندیک، توماس (۱۳۸۴). بهبود بخشی مهارت‌های اجتماعی کودکان: ارزیابی و آموزش. ترجمه احمد به پژوه. تهران: انتشارات اطلاعات.

ملکی، حسن (۱۳۸۸). برنامه‌ریزی درسی: راهنمای عمل (چاپ نهم). تهران: انتشارات مدرسه. وزارت آموزش و پرورش (۱۳۸۶). آیین‌نامه آموزشی دوره راهنمایی پیش‌حرفه‌ای خاص دانش‌آموزان با نیازهای ویژه. تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.

هاشمی، سید احمد (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی سال اول پیش‌حرفه‌ای دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی. بازیابی شده در تاریخ ۸ اردیبهشت ۱۳۸۸ از:

<http://www.dr-hashemi.com>

یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۸۸). اصول برنامه‌ریزی درسی (چاپ ششم). تهران: انتشارات یادواره کتاب.

References

- Asher, S. R. & Taylor, A. R. (1983). Social skill training with children: Evaluating processes and outcomes. *Studies in Educational Evaluation*, 8, 237-245.
- Farmer, T.W.; Pearl, R. & Van Acker, R. M. (1996). Expanding the social skills deficit framework: A developmental synthesis perspective, classroom social networks, and implications for the social growth of students with disabilities. *The Journal of Special Education*, 30 (3), 232 - 256.
- Elliott, S.N. & Gresham, F.M. (1993). Social skills interventions for children. *Behavior Modification*, 17 (3), 287-313.
- Hyatt, K.J. & Filler, J. W. (2007). A Comparison of the Effects of Two Social Skill Training Approaches on Teacher and Child Behavior. *Journal of Research in Childhood Education*, 22 (1), 850.
- LaGreca, A. M. & Stone, W. L. (1990). Children with learning disabilities. The role of achievement in social, personal, and behavioral functioning. In H. L. Swanson, & B.K. Keogh. (Eds), *Learning Disabilities: Theoretical and Research Issues*. Hillsdale, N. J: Erlbaum, 333-352.
- Lewis, Timoty J.; Sugai, George. & Colvin, Geoff. (1998) Reducing problem behavior through a school, wide system of affective behavioral support: Investigation of a school, wide social skill, training program and a contextual intervention. *School Psychology Review*, 3, 59 - 446.
- National Council for Social Studies (2008). Expectation of Excellence, Curriculum of Standard in Social Studies. Retrieved August 11, 2008, from: www.socialstudies.org.

- Meyers, M. P. & Savage, T. (2005). Enhancing Student comprehension of social studies material. *Social Studies*, 96, 18-24.
- Ray, C. E. & Elliott, S. N. (2006). Social Adjustment and Academic Achievement: A Predictive Model for Students with Diverse Academic and Behavior Competencies. *School Psychology Review*, 35 (3), 493- 501.
- Salvia, J. & Ysseldyke, J. (1991). *Assessment in Special Education and Remedial Education*. (5th.ed.), Boston, MA: Houghton Mifflin Co.
- Seevers, R. L. & Jones-Blank, M. (2008). Exploring the effects of social skills training on social skill development on students' behavior. *National Forum of Special Education Journal*, 19 (1), 1- 8.
- Slaby, T. & Gaura, T. (2003). Self- efficacy and personal goal setting. *American Education Research Journal*, 29, 663- 669.
- Spies, P. (1995). Turning the tables: The growing need for high schools to follow the lead of middle level reform through interdisciplinary teaming, Paper presented at the *Annual National Middle School Association Conference and Exhibition*. 1-13.
- Sugai, G. & Lewis, T. J. (1996). Preferred and promising practices for social skills instruction. *Focus on Exceptional Children*, 29 (4), 1 - 16.

به این مقاله این گونه استناد کنید:

به‌پژوه، احمد؛ عبدالهی، اسماعیل و ارجمندنیا، علی‌اکبر (۱۳۹۰). بررسی محتوای کتاب‌های درسی مهارت‌های اجتماعی - اقتصادی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی از دیدگاه دبیران. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۷ (۴)، ۶۹۷ - ۷۱۵.